

FENOMENUL ATINGERII ȘI EXPERIENȚA EMPATICĂ

RAFAELA GRIGORE

The phenomenon of touch and empathic experience. The purpose of the present study is to analyse the implications of the phenomenon of touch starting from a husserlian perspective, assuming the special significance it has, on the one hand, with regard to dimension of my own body and, on the other hand, with regard to the way I can experience the other. Because the body (*Leib*) is necessary for sensory experience, then it must have some relevance to any other experience, implicit to empathic experience or, in other words, for how the other is perceived or experienced. In virtue of this fact, the body will be central to the appearance of the other in my field of experience.

Keywords: touch, *Leib*, *Körper*, empathy, Husserl.

Studiul fenomenologic dă seama de toate palierele de experiență și, implicit, o analiză a corporalității are o oarecare relevanță în acest context, întrucât avem o experiență corporală. Dat fiind că în fenomenologie pornim de la acea perspectivă ce ne este disponibilă în primă instanță și anume, propria noastră experiență, vom vorbi, astfel, despre experiența întrupată, așa cum se arată în experiența proprie. Când privește dimensiunea intersubiectivă, vom putea discuta despre modul în care îl pot experimenta pe celălalt pornind de la propria corporalitate. Pentru a fi mai clar, trebuie precizat dintru început termenii aflați în joc – corp (*Körper*) și trup (*Leib*) – și sensul acestora. Termenul *Körper* trimite la un obiect corporal dat în experiența externă. Prin *Leib*, înțeleg trupul care îmi este dat în percepție, singurul care îmi este dat în felul acesta, adică trupul meu. El trebuie considerat ca fiind experimentat în el însuși, din interior (termenul german *Leben* trimite în mod direct la viață; de aceea, în *Leib* trebuie auzită „viață”). Acesta va fi fundamental în problematica corporalității, pentru că este condiția de posibilitate pentru orice experiență externă: perceperea lucrurilor va depinde de perceperea trupului propriu. Ceea ce ne interesează într-un astfel de demers este propria trăire a trupului, mai exact, cum se arată în experiența spontană, de zi cu zi. Ca atare, în ceea ce privește fenomenul corporalității, punctul de pornire este sugerat de către „ceea ce se dă în primă instanță și cel mai adesea în experiența imediată a propriului trup (...). Este de aceea firesc să începem o analiză fenomenologică a corporalității pornind de la fenomenul atingerii sau oboselii, al foamei, erosului sau nudității, de la putința mea de a mă mișca și de la dimensiunea spațializantă a propriului trup”¹.

¹ Cristian Ciocan, *Întruchipări. Studiu de fenomenologie a corporalității*, București, Editura Humanitas, 2013, pp. 17–18.

Fenomenul atingerii este cel pe care îl voi avea și eu în vedere în cadrul acestui demers, dată fiind semnificația aparte pe care o asumăm în ceea ce privește dimensiunea propriului trup, dar și în ceea ce privește registrul intersubiectiv. Pentru a pune în corelație cele două dimensiuni, voi prezenta care sunt implicațiile fenomenului atingerii, ce ar putea fi înțeles, cumva, ca o „punte de legătură” între mine și celălalt. În fenomenologia husserliană, fenomenul tactilității este cercetat în mod explicit și de aceea, trebuie să ținem, totodată, seama de o idee exprimată de Husserl în lucrarea *Idei II*, care îmi pare a susține în mod evident relevanța acestui fenomen, mai exact: „trupul se poate constitui ca atare în chip original doar în registrul tactilității”². Ce poate să însemne acest lucru? De pildă, să îmi văd propriul trup nu este niciodată de ajuns, căci simțirea acestuia presupune tactilitatea care angajează un fel de apropiere, absentă dacă asumăm doar prezența registrului vizual. Simțul atingerii are o relație aparte cu trupul, întrucât pe acesta nu l-am experimenta niciodată ca atare dacă atingerea ar lipsi. Cu alte cuvinte, când ne atingem, trupul nostru ne apare, și ne apare într-un mod ce nu este posibil dacă ținem seama doar de registrul vizual. Dacă, să spunem, mă uit la propriile mâini, nu pare a fi o diferență fundamentală între a îmi vedea propriile mâini și a le vedea pe ale celuilalt. Însă, dacă mă ating pe mine, nu pot avea, în condiții normale, niciun fel de incertitudine în privința propriei mele identități, în privința identității dintre cel ce atinge și cel atins.

În mod cert, sunt diferite paliere ale experienței în care avem în vedere ideea de trup, în care ne orientăm după acesta: „asumăm, într-un fel sau altul, faptul că suntem ființe întrupate, iar fenomenul trupului (...) ne este astfel cât se poate de familiar. Înțelegem foarte bine că prezența noastră în lume este codeterminată de trupul nostru, că acționăm asupra lumii cu ajutorul trupului nostru și că lumea înconjurătoare și realitățile din interiorul ei acționează și ele asupra noastră, tocmai prin intermediul acestui trup”³. Ca atare, percep prin propriul trup. De aceea, corporalitatea va fi înțeleasă ca fenomen ce stă la baza experiențelor noastre. În orice experiență, trupul este implicat din punct de vedere perceptual, el „inundă toate palierele existenței noastre, determinând orice mod al nostru de a fi în lume”⁴. De aceea, și relațiile cu ceilalți se pot constitui pornind de la de la acest fenomen (dacă ținem seama că putem recunoaște pe cineva după chip, după felul în care merge, deci, după niște determinații ce țin de propria sa corporalitate). Observăm, astfel, că experiența noastră implică în mod constant trupul.

Din unghiul de vedere husserlian, raportarea la corp se face asumând prezența unui trup: corpul este și un trup, este trupul meu. Este cel care se diferențiază față de celelalte corpuri prin aceea că el este mereu „aici” și, spre deosebire de orice alt obiect, de el nu mă pot nicicând distanța. În schimb, celelalte lucruri, în raport cu

² Edmund Husserl, *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy, Second Book*, trad. de R. Rojcewicz, A. Schuwer, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1989, p. 158; în continuare, trimiterile le voi face referindu-mă la această ediție.

³ Cristian Ciocan, *op. cit.*, pp. 22–23.

⁴ *Ibidem*, p. 23.

acesta, sunt mai aproape sau mai departe, sunt la stânga sau la dreapta și așa mai departe. Pentru a avea un „acolo” la care să ne raportăm trebuie, întâi de toate, să avem un „aici”. Ca atare, experiența noastră spațială este orientată în raport cu acel „aici” al propriei dimensiuni trupești, căreia îi sunt atribuite senzații (tactile, de pildă), prin care percep kinestezic (pipăind), experimentez (căci pot, de exemplu, ca prin intermediul unei mâini să o pot percepe pe cealaltă sau să pot percepe obiectele din jur) și, mai mult, îl pot experimenta pe celălalt (prin intermediul unei mâini pot percepe, prin atingere, mâna prietenului meu), și aceasta se petrece într-un mod nemijlocit. În schimb, trupul celuilalt îmi va fi dat în mod mediat, îl voi constitui având în vedere, mai întâi, propriul trup.

Sunt câteva trăsături esențiale pe care Husserl le evidențiază în discuția cu privire la trup (dimensiunea perceptivă a acestuia; raportul dintre trup și spațiu; dimensiunea lui „eu pot”, anume acel loc al putințelor mele), dar, dată fiind analiza fenomenului atingerii și cum acesta poate fi corelat cu modul în care îl experimentez pe celălalt, este mai relevant aici să avem ca punct de referință acea trăsătură ce vizează registrul intersubiectivității, anume perceperea corpului celuilalt și modul în care atribui, pornind de la trupul propriu, sensul de trup corpului celuilalt.

Perceperea trupului propriu va face posibilă și perceperea corpului celuilalt. Prezența în sfera proprie a unui alt corp face cu putință perceperea celuilalt ca un alt eu ce este asemănător mie. De altfel, celălalt mă constituie și el ca asemănător lui, pornind de la corpul meu, singurul care îi este accesibil (așa cum și eu pot percepe doar corpul celuilalt, nu și trupul său). Acest act este posibil prin empatie. Trupul propriu, cel care îmi este dat în mod absolut, este cel de la care pornind, am posibilitatea să atribui sensul de trup corpului celuilalt, atunci când îl sesizez în experiență: „pornind de aici, am posibilitatea, atunci când sesizez în sfera imanentă de experiență *corpul celuilalt*, să îi atribui analogic sensul de trup, constituind astfel trupul celuilalt, care îmi este dat în mod mediat”⁵. Trupul (*Leib*) este acea dimensiune originară a corporalității, el este întotdeauna propriu, accesibil doar mie însumi, din interior. Însă corpul (*Körper*), dat în exterior, este astfel, accesibil și celuilalt.

Ca atare, pot vedea mâna, ca parte a corpului, dar în alt fel pot să simt prin mâna mea care atinge ceva: văd că mâna mea atinge acest obiect, văd cum celălalt atinge același obiect cu mâna sa. Dar, doar pentru că sunt trup și doar ca trup simt obiectul în această atingere: „prin și în trupul propriu *percep și simt* propriul corp și, apoi, tot ceea ce mă înconjoară, în speță, alte corpuri care pot fi animate sau nu. Însă pot fi afectat de lucrurile înconjurătoare, de corpuri (animate sau nu), doar pentru că întâi de toate sunt *trup*. Iar faptul că sunt trup înseamnă că, *înainte* de a simți corpurile exterioare, și chiar și înainte de a simți propriul corp (așa cum este dat el «din exterior»), *eu mă simt pe mine însumi* (ca trup, din interior)”⁶. Mă experimentez pe mine ca un *Leib*, însă pe celălalt îl experimentez ca un *Körper*, cu

⁵ *Ibidem*, p. 34.

⁶ *Ibidem*, p. 46.

alte cuvinte, pot percepe un trup străin nu în caracterul său de a fi trup, ci doar ca corp. Trupul propriu este singurul pe care îl putem percepe în calitatea sa de trup. Percepția pe care o pot avea în privința celuilalt nu este niciodată a trupului, căci al celuilalt poate fi perceput doar ca corp. Doar printr-un transfer de sens îi atribui celuilalt sensul de trup, pornind de la trupul meu. Experiența trupului celuilalt este astfel mediată prin experiența trupului meu. *Leib* trebuie „înțeles ca singurul care îmi este dat ca atare în percepție”⁷, singurul pe care îl pot percepe. Trupul celuilalt însă, îmi este, dintru început, inaccesibil. Mai exact, eu doar îmi prezintez⁸, prin analogie, faptul că el simte (prin asemănare cu propria mea experiență). Îl experimentez pe celălalt prin prezentare, cea care îmi oferă ceea ce îmi este inaccesibil în ființa celuilalt. Pornind de aici, trebuie înțeleasă empatia, ca experiență centrală pentru întâlnirea cu alte persoane.

Un exemplu intuitiv: nu pot percepe durerea celuilalt, pentru că nu am acces, în percepție, la trupul său, ci doar la corpul său, după cum, durerea mea nu poate fi simțită de altul, dar o pot transfera, prin empatie, în propria sa experiență: „pot sesiza sensul unui gest expresiv care exprimă durere doar pentru că îl cuplez, printr-un transfer analogic, cu sensul unei senzații grefate în memoria propriului trup, așadar pornind de la o senzație pe care am avut-o pe cont propriu. Cu alte cuvinte, fiecare este prins în imanența incomunicabilă a propriului său trup, neavând acces imediat și direct decât la corpul celuilalt, nu și la trupul său”⁹. Sigur, ne-am putea întreba dacă există vreo experiență capabilă să depășească această neputință. De altfel, nici nu îl pot experimenta pe celălalt în același fel în care el se experimentează pe sine și, deși percep o altă persoană (o pot întâlni prin vedere, atingere), nu am acces direct la conștiința de sine a acesteia. Nu îmi sunt date trăirile conștiinței sale, adică nu îmi este accesibil ceea ce îi este propriu în mod esențial. Este un caracter privat presupus de acest altul, dar, totodată, implică aspectul intersubiectiv al experienței – empatia, ca mod în care celălalt îmi apare mie. Experiența mea cu privire la un alt subiect presupune un subiect care și el experimentează: experimentez corpul celuilalt, iar celălalt experimentează același lucru ca fiind propriul corp. Și, deși nu îl experimentez pe celălalt așa cum se experimentează el, tocmai de aceea, subiectul străin poate fi experimentat ca celălalt, căci el mi se sustrage. Mai mult decât atât, îl recunosc pe celălalt ca fiind un subiect care percepe, gândește, are sentimente, dorințe – la fel ca mine, însă nu pot întâlni direct conștiința celuilalt. Tocmai prin această sustragere, eu sunt deschis către celălalt, căci dacă aș fi avut o experiență directă a conștiinței sale, el nu ar mai fi fost altul, diferit de mine: „când am o experiență *autentică* a unui alt subiect, ceea ce experimentez este exact faptul că celălalt – spre deosebire de obiecte – mi se sustrage. A cere mai mult, a pretinde că

⁷ Edmund Husserl, *The Crisis of European Sciences and Transcendental Philosophy*, trad. de David Carr, Northwestern University Press, 1970, p. 107.

⁸ Prezentarea este un mod specific de dăruire, prin care obiectul nu apare ca atare, ca într-o prezentare, ci este doar presupus ca atare, este dat fără a apărea.

⁹ Cristian Ciocan, *op. cit.*, p. 47.

nu-l pot experimenta pe celălalt decât în clipa în care pot dobândi acces la donația de persoană întâi a experiențelor celuilalt reprezintă o neînțelegere fundamentală, care nu doar că nu respectă *transcendența* celuilalt, ci caută chiar să o suprime”¹⁰.

Observăm că o determinare semnificativă în analiza husserliană a trupului este aceea că el este un organ perceptiv, înzestrat cu câmpuri senzoriale (vizual, tactil). În *Idei II*, este determinat ca organ al percepției, ca „mediu al oricărei percepții”, „este organul percepției și este în mod *necesar* implicat în toate percepțiile”¹¹. Așa stând lucrurile, trupul este necesar în orice percepție și, mai mult, perceperea lumii și a lucrurilor depinde de perceperea trupului propriu, astfel încât, doar pentru că îl percep pe acesta, pot percepe celelalte corpuri și ceea ce mă înconjoară. Percep lucrurile din jur prin intermediul trupului propriu. În tematizarea husserliană a trupului, observăm atenția acordată registrului vizual și celui tactil, context în care se asumă o oarecare preeminență a sferei tactilului. După cum punctează Husserl în *Idei II*, trupul se poate constitui ca atare doar în registrul tactilității. În ceea ce privește experiența de zi cu zi, pare totuși că avem o preeminență a simțului vizual. Este un simț al distanței și vorbim despre o distanță care ne oferă posibilitatea de a avea o anume orientare în lume. Totuși, atingerea implică o siguranță pe care văzul nu o poate da. Deși pare că, în experiența noastră, vedem mai multe lucruri decât atingem, este important și felul în care percepem în și prin propriul trup: „vedem «dintr-o privire», mult mai multe realități decât atingem. Mai precis, *vedem* multe lucruri intramundane pe care *nu le atingem*, în timp ce lucrurile pe care *le și vedem și le și atingem* sunt, în orice experiență a lumii, o minoritate, iar cele pe care le atingem dar nu le vedem sunt, la rândul lor, și mai puține la număr”¹². Vom distinge, în cadrul experienței, între ceea ce este văzut și atins; ceea ce este văzut și poate fi atins (lucruri pe care le vedem și le putem atinge, dar nu o facem acum); ceea ce este văzut, dar intangibil (lucruri pe care le vedem, dar nu le putem atinge); ceea ce este atins și vizibil; ceea ce este atins, dar invizibil (lucruri pe care le atingem, dar nu le putem vedea). Acele lucruri pe care le vedem și le putem și atinge implică o relație directă cu trupul. Această importanță a sferei tactilului în experiența noastră și în raport cu simțul văzului este punctată de Husserl atunci când afirmă că fiecare lucru tangibil „trimite la un raport imediat cu trupul, dar nu în virtutea vizibilității sale”¹³. Atingerea și văzul îmi oferă o percepție imediată a lucrurilor, dar mai degrabă atingerea este cea care atestă existența efectivă a ceva.

Ce înseamnă, din perspectivă fenomenologică, a atinge? După Husserl, atingerea este un eveniment fizic, întrucât, „două lucruri lipsite de viață se pot atinge unul pe celălalt”¹⁴. Însă, în ceea ce privește fenomenul corporalității, diferența ar fi că

¹⁰ Dan Zahavi, *Fenomenologia lui Husserl*, trad. de Iulian Apostolescu și Ioana Zamfir, Oradea, Editura Ratio et Revelatio, 2017, p. 170.

¹¹ Edmund Husserl, *Ideas*, ed. cit., p. 61.

¹² Cristian Ciocan, *op. cit.*, p. 52.

¹³ Edmund Husserl, *Ideas*, ed. cit., p. 158.

¹⁴ *Ibidem*, p. 154. Heidegger va spune, cu privire la acest aspect, că lucrurile materiale nu se ating. Dacă spunem, de pildă, „scaunul atinge peretele”, în chip fundamental scaunul nu poate atinge

„atingerea trupului generează pe sau în el anumite senzații”¹⁵. Faptul de a atinge este cu puțință prin angajarea trupului propriu. Atingerea este astfel înțeleasă pornind de la acesta, căci omul poate atinge cu propriul trup și poate simți atingerea prin el. De aici, putem propune o discuție a tactilității pornind de la pasivitate (eu sunt cel atins – atingere în sens pasiv) și activitate (eu sunt cel ce atinge – atingere în sens activ). Avem, așadar, două registre: activ și pasiv. Orizontul atingerii este dat de ceea ce este aproape, de ceea ce se află în preajmă. Cumva, prin acest aproape, atingerea devine posibilă. În experiența sa, omul poate atinge diferite tipuri de ființări, astfel că poate atinge o ființare ce are o natură diferită de cea a lui, se poate atinge fie pe sine însuși sau poate atinge un alt om, ceea ce angajează registrul intersubiectiv. Acestea două din urmă sunt relevante pentru o discuție ce vizează corporalitatea. În funcție de aceste tipuri de ființări ce mi se dezvăluie prin atingere, se poate da seamă și de anumite posibilități ale fenomenului atingerii, în sensul în care dacă: eu sunt cel ce atinge (deci o atingere în sens activ), atunci pot atinge o ființare care nu simte (un obiect material); pot atinge o ființare care simte, însă fără ca eu să știu exact cum simte (atingerea unui animal); pot atinge un alt om, adică o ființare animată care simte și știu cum simte (îl mângâi pe celălalt, această posibilitate implicând registrul intersubiectiv) sau mă ating pe mine însumi (eu sunt și cel ce atinge și cel atins). Dacă vorbim despre o atingere în sens pasiv, altfel spus, cea atingere în care eu sunt cel atins, păstrăm posibilitățile pe care le-am amintit în ceea ce privește atingerea în sens activ, doar că de data aceasta eu sunt cel atins de respectivele ființări, și nu cel care atinge. Se păstrează însă, ca atare, identitatea dintre cel ce atinge și cel atins, cu alte cuvinte, într-o astfel de atingere, mă ating pe mine însumi, mă simt pe mine însumi în această atingere. Relația dintre ceea ce atinge și ceea ce este atins determină empatia, mai exact felul în care îl voi experimenta pe celălalt și celălalt mă va experimenta pe mine. Experiența celuilalt va fi cu puțință pornind de la apariția corporală.

Pentru a vedea cum este posibil fenomenul atingerii, mai exact, cum poate fi atingerea activă înfăptuită, este necesar să vedem ce implică și o analiză fenomenologică a mâinii, care va determina atingerea intenționată: de ce mâna are o anumită importanță în ceea ce privește fenomenul corporalității, preeminența acesteia în raport cu celelalte organe, căci ea presupune un fel de apropiere, după cum apucarea (cu mâna și aducerea, astfel, a ceva mai aproape) aduce un grad de siguranță actului. Atingerea intenționată este această atingere cu mâna, organ primordial al atingerii, căci ea presupune inițiativa: „mâna este organul primordial al atingerii și al apucării voluntare”¹⁶. Implicând inițiativa, ea este cea care deschide posibilitatea activă a atingerii, „este deci organul care deschide posibilități, puțințe, acțiuni care

peretele. Ca un asemenea lucru să se poată petrece, ar trebui ca peretele să poată întâlni scaunul, dar nu îl poate întâlni întrucât el nu are o lume. Or, întâlnirea (*Begegnen*) este un atribut ce aparține doar omului, în sensul în care, pe parcursul preocupării sale, doar el poate întâlni (întâlnește lucrurile de care el se preocupă sau îi întâlnește pe ceilalți).

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Cristian Ciocan, *op. cit.*, p. 57.

se înfăptuiesc, prin intermediul unei forțe și al unei voințe, ea deschide deci dimensiunea *activă* a atingerii, în timp ce celelalte părți ale trupului par să rămână în orizontul *pasivității*¹⁷.

În *Meditații*, Husserl va spune astfel cu privire la cele două câmpuri, tactil și vizual, în constituirea propriei corporalități: „percepând, eu experimentez (sau pot experimenta) propria mea dimensiune trupească care se raportează, așadar, la ea însăși (...). În orice moment, *prin intermediul* unei mâini eu o pot percepe pe cealaltă, prin intermediul unei mâini eu pot percepe un ochi, în care caz organul care percepe trebuie să devină obiect, iar obiectul organ activ”¹⁸. Altfel spus, văd propria mână care atinge, deci văd organul perceptiv acționând (percep chiar organul care percepe). Senzațiile tactile implică o dublă experiență în sensul în care permit experiența a două obiecte, și anume, obiectul atins și obiectul atingător (corpul celui care percepe). Relația dintre atingere și corp îmi permite să îmi îndrept atenția de la obiectul care mă atinge la corpul meu, așa cum este el atins. De remarcat aici, în registrul corporalității proprii, în raportul dintre vizual și tactil în constituirea propriei corporalități, ar fi că mâna care atinge poate fi mereu atinsă, însă ochiul nu poate fi văzut în mod originar (îl pot vedea, de exemplu, dacă mă privesc în oglindă, însă acesta este un mod intermediar), ceea ce va remarca și Husserl în *Idei II*, atunci când va afirma astfel: „nu mă văd pe mine, așa cum mă ating pe mine însumi (...). Trupul meu este, ca trup atins, și cel ce atinge și cel atins”¹⁹. Când celălalt îmi atinge corpul, și eu simt această atingere (sau îl simt pe celălalt, după cum și el mă simte pe mine în atingere). Însă dacă eu mă ating, dacă îmi ating, să spunem, mâna sau genunchiul, devine limpede că propriul meu trup îmi poate fi dat ca organ, cât și ca obiect al atingerii, ca cel prin care fenomenul atingerii se desfășoară ca atare. Mai mult, mâna atinsă care este obiectul cercetat de mâna atingătoare este însăși activă în această atingere. Funcția mâinii este aceea de a fi organ experimentator. În momentul în care ating un obiect cu mâna, deci mâna mea atinge respectivul obiect, sunt conștient sau, în fine, sunt atent la acest organ care experimentează, și nu la el ca fiind unul experimentat. Însă acest fapt nu este valabil în egală măsură atunci când corpul „se obiectivează pe sine însuși, așa cum se întâmplă dacă îmi privesc piciorul sau dacă o mână o atinge pe cealaltă”²⁰. Este un punct ce atestă o anume dualitate a corpului propriu, dat ca interioritate, dar și ca exterioritate. Ceea ce este fundamental, având în vedere distincția dintre atingerea corpului meu și oricare alt corp (fie el și corpul celuilalt, nu neapărat un corp material), este că atingerea corpului propriu implică *dubla senzație*. Între ceea ce atinge și ceea ce este atins are loc o relație reversibilă, întrucât lucrul care atinge este atins, dar și cel atins atinge la rândul său: „fenomenul dublei senzații ne

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Edmund Husserl, *Meditații carteziene*, trad. de Aurelian Crăiuțu, București, Editura Humanitas, 1994, pp. 131–132.

¹⁹ Idem, *Ideas*, op. cit., p. 155.

²⁰ Dan Zahavi, op. cit., p. 154.

confruntă așadar cu un cadru ambiguu, în care mâna oscilează între cele două roluri, acela de a atinge și de a fi atinsă. Fenomenul dublei senzații ne conferă o experiență a naturii duble a corpului. Aceeași mână poate apărea în două feluri complet diferite, alternativ ca atingând sau ca fiind atinsă. Astfel (...), donația de sine a corpului meu îmi permite să mă confrunt cu propria mea exterioritate”²¹, cu corpul meu așa cum apare în cele două registre, vizual și tactil. Vorbim despre același corp (dat ca interioritate și exterioritate), așa cum ne arată relația reversibilă dintre ceea ce atinge și ceea ce este atins. Este o experiență ce va determina și empatia, dat fiind că această dublă senzație îmi permite și să îl experimentez pe celălalt. Atunci când îmi ating, să spunem, cu mâna stângă mâna dreaptă, mă experimentez în modul în care celălalt mă va experimenta pe mine, dar și în modul în care eu îl voi experimenta pe celălalt. Întrucât trupul va fi considerat ca ceva indispensabil pentru experiența senzorială și, astfel, pentru orice experiență, atunci, după cum punctează și Zahavi, întâlnirea celuiilalt trebuie înțeleasă ca o întâlnire dintre doi subiecți corporali, dar dacă nu aș fi subiect corporal, nu i-aș putea recunoaște pe ceilalți ca fiind astfel: „empatia presupune această similitudine între mine și subiectul corporal străin pe care-l întâlnesc”²².

Simțirea trupului meu presupune, ca atare, atingerea, întrucât aceasta angajează apropierea. Or, văzul este un simț al distanței, deci tocmai în opoziție, cumva, cu ceea ce am nevoie pentru a mă simți pe mine însumi și a-l putea simți, într-un fel, și pe celălalt. Avem în vedere, în acest fenomen al atingerii, un anume propriu ce este prezent în actul atingerii, prin care vom distinge între trupul propriu și corpul altcuiva, dat fiind că atunci când îmi ating trupul propriu, nu pot avea impresia că este al celuiilalt, însă îmi pot vedea corpul având o oarecare incertitudine în privința lui. După Husserl, a considera simțul vizual ca privilegiat față de simțul tactil presupune a nu avea în vedere trupul ca fenomen, căci un trup lipsit de câmpul tactil nu s-ar putea constitui pe el însuși. Ca atare, lipsa tactilității ar implica pierderea din vedere a trupului ca fenomen, incapabil de a se constitui pe el însuși, dar și lucrurile din lume: „astfel, raportul dintre văz și pipăit este, în acest registru al corporalității, decisiv atât în ce privește perceperea corporală a lucrurilor înconjurătoare, cât și perceperea corporală a *propriului trup*”²³. În ceea ce privește modul în care îmi percep vizual trupul, rămâne totuși o lipsă, căci, deși mă văd, sunt unele părți pe care nu le pot vedea, anume acelea care nu se găsesc în sfera propriu-zisă a câmpului vizual. Așa cum vorbim despre o donație perspectivală a obiectelor, căci ele nu îmi sunt niciodată date în întregime, într-o singură donație. Obiectul apare mereu dintr-o anume perspectivă și, ca atare, o singură donație nu cuprinde tot obiectul, căci îl putem experimenta și din alte perspective, chiar dacă ceea ce intenționăm este obiectul însuși. Nu pot vedea simultan fața și spatele unui birou, de pildă, însă acestea pot fi percepute de alții, astfel că obiectul este dat în

²¹ *Ibidem*, p. 155.

²² *Ibidem*, p. 168.

²³ Cristian Ciocan, *op. cit.*, p. 66.

percepție și pentru alți subiecți. El nu există doar pentru mine, ci și pentru ceilalți, deci este intersubiectiv. De remarcat faptul că obiectele pot apărea și pot fi constituite doar pentru subiecți corporali, corpul fiind o condiție de posibilitate pentru percepția obiectelor. Astfel, orice experiență a obiectelor din lume este cu putință prin corporalitatea noastră²⁴. Dar în ceea ce privește modul în care îmi percep tactil propriul trup, pe acesta îl ating, adică mă ating pe mine însumi. Este o atingere primordială, întrucât este atingerea în care cel ce atinge și cel atins sunt identici. În această atingere de sine, mă conștientizez ca cel ce atinge (deci ca un *Leib*), dar și ca cel atins (*Körper*) și, astfel, sunt și cel ce experimentează și cel experimentat prin această atingere. Este o idee ce o va puncta și Merleau-Ponty în *Fenomenologia percepției*, când va afirma astfel: „Când îmi apăs mâinile una pe alta, nu este vorba de două senzații pe care le-aș avea împreună, cum percep două obiecte juxtapuse, ci de o organizare ambiguă, în care cele două mâini pot alterna în funcția de «atingătoare» și «atinsă»”²⁵

Atingerea este cea care aduce siguranță actelor noastre, este „aici” (pot să cuprind în mâini, să apuc, să strâng), or văzul poate să evite anumite aspecte, el dă seamă de o oarecare incertitudine: „putem presupune că acest mod aparte al aici-ului tactilității care este «apucarea, prinderea sau strângerea» are o semnificație fenomenologică specială, mai ales în sensul eminent pe care îl are în ecuația intersubiectivă fenomenul îmbrățișării, al «strângerii la piept»: nu putem contesta că, implicit, îmbrățișarea angajează în chip distinct sensul aici-ului propriului trup. Îmbrățișarea ca «strângere la piept» pare astfel o încercare de aducere a celuilalt (care e pururi *acolo*) cât mai aproape de aici-ul meu”²⁶. Ca atare, fenomenul atingerii este prezent mai cu seamă în registrul intersubiectiv, având în vedere diferitele sensuri în care este implicat acest fenomen la nivelul dintre eu și celălalt: îmbrățișarea unui prieten, ca atare, un mod al atingerii; mângâierea persoanei iubite, caz în care putem discuta despre aceasta ca o formă de a mi-l apropia pe celălalt. În aceste moduri ale atingerii, avem angajat trupul/corpul propriu și trupul/corpul celuilalt. Spuneam anterior cum trupul celuilalt îmi este din capul locului inaccesibil și ne întrebam dacă există vreo experiență capabilă să treacă dincolo de această neputință de

²⁴ Așa cum va observa și Merleau-Ponty: „corpul este condiția de experiență a obiectelor și de aceea el nu este niciodată un obiect”, în *Fenomenologia percepției*, trad. de Ilieș Câmpeanu și Georgiana Vătăjelu, Oradea, Editura Aion, 1999, p. 125. În acest context, al experimentării obiectelor, poate intra în joc actul mișcării, rolul acesteia în privința modului în care le experimentăm, căci în funcție de cum vreau să îmi mișc corpul, se schimbă și perspectiva din care îmi este dat un obiect: sunt capabil să îmi mișc capul în așa fel încât celelalte părți ale obiectului să apară în câmpul meu vizual. Știu cum să mă mișc pentru a obține modificări cu privire la ceea ce văd, iar aceasta este semnificativ pentru percepția vizuală. Experiența obiectelor este astfel însoțită de experiența kinestetică: „această experiență kinestetică constă într-o anumită formă de conștiință corporală de sine și, conform lui Husserl, n-ar trebui considerată un simplu fenomen însoțitor. Dimpotrivă, ea este ceva absolut indispensabil în constituirea obiectelor perceptuale”, Dan Zahavi, *op. cit.*, p. 149.

²⁵ Maurice Merleau-Ponty, *op. cit.*, p. 126.

²⁶ Cristian Ciocan, *op. cit.*, p. 86.

a percepe trupul celuilalt, de a-l aduce pe celălalt „aici”. În acest sens, se poate discuta despre fenomenul erosului, despre raportul dintre trup și celălalt, altfel spus, trupul așa cum apare el în relația erotică cu celălalt. Raportul intersubiectiv corporal trimite și la un registru al intimului. În registrul erosului, o atare analiză a mâinii va aduce la lumină fenomenul mângâierii, fapt ce dezvăluie „raportul dintre trup și celălalt, dintre corporalitate și alteritate”²⁷. Întrucât fenomenul erotic se arată într-un anume sens în existența noastră, atunci „s-ar putea spune că fenomenul erosului are, de departe, o preeminență hotărâtoare pentru viața sinelui, constituind un eveniment cu totul aparte pentru sensul existenței fiecăruia dintre noi. Prin urmare, principial, fenomenologia, chiar dacă vrea, nu poate ocoli fenomenul erosului, nu se poate eschiva în fața acestuia”²⁸. Este limpede că fenomenul erotic aduce cu sine și un anume mod al fenomenului atingerii, un anume tip de atingere implicat în relația dintre trup și celălalt. Experiența atingerii în acest context relevă un anume tip de armonie sau o comunicare cu propriul corp, dar și una intersubiectivă, dată de experiența celuilalt. Astfel că, prin atingere, subiectul ajunge să se cunoască pe sine prin raportare la experiența cu celălalt.

BIBLIOGRAFIE

- Ciocan, Cristian, *Întruchipări. Studiu de fenomenologie a corporalității*, București, Editura Humanitas, 2013.
- Husserl, Edmund, *The Crisis of European Sciences and Transcendental Philosophy*, traducere de Carr, D., Northwestern University Press, 1970.
- Husserl, Edmund, *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy, Second Book*, trad. de R. Rojcewicz, A. Schuwer, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1989.
- Husserl, Edmund, *Meditații carteziene*, trad. de Aurelian Crăiuțu, București, Editura Humanitas, 1994.
- Merleau-Ponty, Maurice, *Fenomenologia percepției*, trad. de Ilieș Câmpeanu și Geoargiana Vătăjelu, Oradea, Editura Aion, 1999.
- Zahavi, Dan, *Fenomenologia lui Husserl*, trad. de Iulian Apostolescu și Ioana Zamfir, Oradea, Editura Ratio et Revelatio, 2017.

²⁷ *Ibidem*, p. 303.

²⁸ *Ibidem*, pp. 314–315; fenomenul erosului și, odată cu el, acela al mângâierii și a deschiderii față de celălalt pe care le implică ar merita discutate propriu-zis în contextul unei alte lucrări.